

Om læselyst og biblioteksbetjening i det tidligere Varde Landsogn

Af Peder Løgstrup Bjerg

I sine erindringer fortæller Hans Gjerluf Hansen (1889-1964) blandt andet følgende om læsekrede og de første tilløb til et egentligt bibliotek i Varde:

»Antagelig omkring 1880 blev der i Varde Landsogn oprettet en såkaldt læseforening under navn af Varde Landsogns Læseforening. Hvem der var stifter af den, kan jeg ikke oplyse, men i bestyrelsen sad i mange år lærer Eriksen, Mejls, og gårdejer Mads Haltrup, Orten, og hos disse to mænd - i deres private lejlighed - var bøgerne anbragt med halvparten hvert sted. Derfra foregik udlånet. En gang om året blev alle bøgerne så byttet om. Jeg ved ikke bestemt, om Gjellerup var med i foreningen, men det fortælles, at der blev sendt en kasse bøger til Gjellerup engang imellem, men de kom aldrig tilbage igen, for man benyttede dem, til de var opslidt.

Kontingent var to kr. årligt for en gårdejer og en kr. for mindre jordbrugere og andre. Der var vistnok tre mand i bestyrelsen, og disse foretog indkøb af bøgerne.

Der var en tid fra 1900 og fremefter en mindre læsekreds i Mejls og Frisvad. Den købte hvert år en del nye bøger, og når kredsens medlemmer havde læst dem, fik læseforeningen bøgerne imod at lade dem indbinde.

Fra læseforening til biblioteker i Orten-Tinghøj og Mejls

Læseforeningen fortsatte til 1922. Der var da kommet en ny lærer til Mejls ved navn Dejbjerg. Han begyndte at agitere for en mere moderne form for biblioteksvirksomhed. Dejbjerg havde sat sig ind i biblioteksloven og var således klar over, at der kunne fås ret betydelige tilskud fra staten, når biblioteket blev ordnet efter lovens vedtægter.

Han fik indkaldt til møde om sagen, og der var på mødet god stemning for at forsøge en nyordning. Efter loven skulle biblioteket være selvejende, og af hensyn til statstilskuddet skulle der helst være gratis udlån. Der kunne så til støtte for biblioteket oprettes en biblioteksforening med fast eller frivilligt kontingent. Men loven anerkendte kun ét bibliotek som tilskudsberettiget i hvert sogn. Altså alle bøger samlet på ét sted. Det var en vanskelighed her, hvor bøgerne hidtil havde stået to steder. Det kunne ordnes ved at sende bogkasser ud fra Hovedbiblioteket.

Men hvor i sognet skulle biblioteket ligge? Man enedes om, at Orten gik sammen med Tinghøj og dannede et område og Mejls skoledistrikt et andet. Der blev valgt et tremandsudvalg fra hvert område til at føre sagen videre. For Orten-Tinghøj blev valgt Mads Haltrup og lærerne Rasmussen og Raun Pedersen. For Mejls blev valgt lærer Dejbjerg, Mads

Mejls Skole 1913-42. Udlånet foregik i et lille rum vist med pil på billedet. I 1942 blev skolen udvidet med en ny sal og et rummeligt sognebibliotek. (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

Sand og Hans Gjerluf Hansen. Begge områder blev senere godkendt af biblioteksrådet som selvstændige biblioteker.

Mejls Bibliotek 1922-ca. 1950

Efter at udvalget for Mejls havde indhentet forskellige oplysninger, blev der indkaldt til et nyt møde, hvor formanden, lærer Dejbjerg, aflagde beretning om udvalgets arbejde og forelagde udkast til vedtægter for bibliotek og biblioteksforening. Disse blev godkendt, og det fungerende udvalg valgt til bestyrelse, og dermed var biblioteket i Mejls en kendsger-

ning. Det skete den 29. maj 1922. Der indtraf nu det for arbejdet ret kedelige, at lærer Dejbjerg søgte en anden stilling og fik den.

Vi ansøgte Sognerådet om tilladelse til at benytte et lille rum i skolen som udlånslokale. Dette bevilgedes tillige med 50 kr. til en kakkellov samt brændsel til opvarmning to gange ugentligt i udlånstiden. Der blev så købt lidt inventar, en pult, et bord, stole og reoler. Udlånet begyndte nu med bøger fra læseforeningen, der var delt lige mellem Orten og Mejls.

Først da Bang Mikkelsen, Dejbjergs efter-

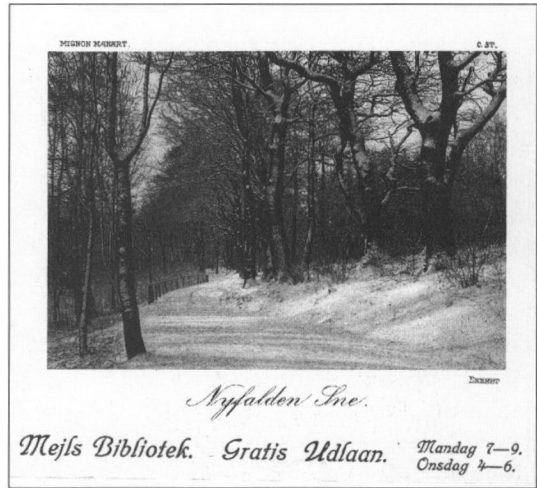
følger, kom til Mejls som lærer i 1922, kom der rigtig gang i biblioteksarbejdet. Det var småt med penge, og en hel del af de gamle bøger blev kasseret af bibliotekstilsynet og måtte ikke bruges mere, så der skulle mange penge til nye bøger. Når vi var på bogindkøb og havde fået udtaget, hvad vi gerne ville købe, var der som regel kun penge til halvde-len.

Bang Mikkelsen foreslog en basar for at skaffe penge. En sådan blev afholdt og gav et nettooverskud på 1.580 kr., så nu hjalp det. Når disse penge indgik i regnskabet med et bestemt beløb hvert år, kunne det beregnes som fast stedligt tilskud, og statstilskuddet beregnedes efter dette. Der blev brugt 580 kr. straks og resten fordeltes over fire år.

I følge vedtægterne skulle biblioteket have en bestyrelse på tre plus bibliotekaren. Varde Landsogns sogneråd valgte et medlem, de andre blev valgt på bibliotekforeningens generalforsamling. Hans Gjerluf Hansen var formand fra 1922 til 1946, og siden har uddeler Hjort været det. Bibliotekarer: Lærer Bang Mikkelsen, lærer Arevad Nielsen og nu lærer Gammelby. Biblioteket har en stor bogbestand, og der er et godt udlån trods radio og fjernsyn.¹

Mejls Bibliotek – formål og start

Biblioteket i Mejl blev oprettet på en generalforsamling den 29. maj 1922: »Formålet var at hjælpe befolkningen til underretning og oplysning også på rent faglige områder ved siden af at yde god underholdende læsning«. Samme dag blev oprettet en støtteforening, hvis formål var »at støtte Mejl Bibliotek«. Der findes ikke skriftlige beretninger om oprettelse af et bibliotek for Orten-Ting-

Bibliotekets "visitkort" fra 1930'erne med oplysninger om åbningstider. (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

høj området, men der blev dannet et bibliotek stort set efter samme mønster.

Allerede den 22. juni samme år forelå bibliotekstilsynets godkendelse, og arbejdet kunne begynde. Man købte bl.a. 2.000 kartotekskort til en pris af 22 kr., 500 bogkort til en pris af 10 kr., reol, pult og bogstøtter for 92 kr., og dertil kom maling for 20 kr. Indkøb af bøger og indbinding har i det første regnskabsår, 1924-25, kostet 756,99 kr. og en kulkasse med skovl 5,85 kr.

Som nævnt i Hans Gjerluf Hansens beretning blev mange bøger kasserede af tilsynet, til stor ærgrelse for de stedlige folk, der gerne så bøgerne anvendt et stykke tid endnu. Men sådan var reglerne, når man modtog tilskud. Bogbestanden skulle være aktuel og i ordentlig stand.

Bogbestanden i de første år

Vi kan følge indkøbene i tilvækstbogen fra bog nr. 1, der var Dansk Forfatterforenings Bibliotek I med titlen Rønnebær, måske en novellesamling? Ellers blev der naturligvis købt bøger af kendte danske forfattere som Jeppe Aakjær, H. C. Andersen, Marie Bregendahl, Herman Bang og St. St. Blicher. Bjørnson og mange andre var også med. Der til kom en række forfattere, hvor hverken navn eller titel siger mig noget nu 75 år efter. I den første indkøbsperiode fra 1924 til 1925 nåede biblioteket op på 282 titler. Det lyder ikke af meget i dag, men må dengang have været en imponerende samling. Fagbøger var den mindste gruppe, det kan dog nævnes, at man har indkøbt de sønderjyske årbøger og Fra Ribe Amt, tidsskriftet Danskeren og flere levnedbeskrivelser. Her fandtes Krapotkin: En anarkists erindringer og Karl Larson: De der tog hjemmefra. En anden genre var rejseskildringer som f.eks. Hamsun: Fra det moderne Amerika og Jack London: Rundt Kap Horn.

Tidligt er biblioteket begyndt at købe bør-

nebøger. I midten af tyverne var man oppe på 141 børnebøger. Samtidig blev der opbygget en beskeden bogsamling i Gellerup, der var en filial af Mejls Bibliotek. Statistik fra de første år viser 448 skønlitterære bøger i Mejls og 133 i Gellerup. Tilvæksten var 664, deraf var de 216 faglitteratur. Udlånet var i Mejls på 900 stk. skøn- og 100 stk. faglitteratur, i Gellerup var de tilsvarende tal 290 og 30. Børneafdelingen udlånte 150 bøger.

Antallet af lånere i Mejls kom ret hurtigt op på 35 og voksede senere til ca. 50, da låner-tallet var på sit højeste i 1930'erne og 1940'erne. Det lyder ikke af meget, men skal ses på baggrund af de ca. 75 hjem, der var i området: Lunderup, Frisvad, Mejls og Blakmark. I alle årene blev udlånet forestået af skolens førstelærere, som Hans Gjerluf Hansen har beskrevet det. Lønnen var en påskønnelse, som i mange år lå på 100 kr.

Mejls Bibliotek til det nedlægges i 1965

Følger man regnskab og bogindkøb igennem årene, ses der naturligvis en sammenhæng. Regnskabet 1926-27 viser en indtægt med

Mejls Bogsamling.

Bogen maa kun hjemlaanes i 14 Dage. Den bør afleveres i samme Stand, hvori den er modtaget.

Laanerne er pligtige til at erstatte Bøger, de ødelægger eller bortkaster, samt til at godtgøre al Skade og Overlast, de paafører Bøgerne, f. Eks. ved at skrive og tegne i dem, iturive eller tilsmudse Blade og Billeder.

På boglommen stod der gode råd til lånerne. (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

statstilskud på 936,74 kr., deraf blev kun ca. en tredjedel brugt til bogindkøb, dertil kom andre udgifter, men kassebeholdningen var på over 400 kr. ved årets slutning. Det er bemærkelsesværdigt, at bogindkøb i 1930'erne ikke steg væsentligt. Pengene var små, og måske var biblioteket et af de steder, hvor der måtte spares. Det årlige budget lå på ca. 700-800 kr. med en svag faldende tendens. For året 1939-40 var budgettet på 679,10 kr. Besættelsestidens dyrtid kan ikke aflæses i regnskabet. Biblioteket fik faktisk færre penge til dets rådighed igennem krigsårene, således i 1944-45 623,10 kr. Men så kom et spring året efter krigens afslutning. - Var det udtryk for optimisme eller fornyet læseinteresse? Indtægterne var i hvert fald på 1.345 kr., en stigning på over 100% det første år. I det næste tiår skete der ikke den store forandring. Indtægterne steg lidt år for år og var i 1954-55 oppe på 2.683 kr.

Tilvæksten har været forskellig afhængig af nyindkøb og kassation, men bogsamlingen voksede støt, og var i 1933 på 896 indkøbte bøger, men først i slutningen af 1938 var der over 1.000 bøger. Det må betyde, at indkøb og kassation i en årrække er gået omtrent lige op. Af ukendte årsager begyndte man i 1940 igen at tælle nyindkøb fra nr. 1 og man kom i de næste 12 år op på at købe 1.000 nye bøger, men bogsamlingens størrelse er der ingen tal for. I den forbindelse skal også lige nævnes, at børnebøger på det tidspunkt blev udskilt fra voksensamlingen, hvilket beskrives senere. Tilvækstprotokollen blev i lange perioder ført af en uddannet bibliotekar, der beherskede den meget fine, sirlige biblioteksskrift, som man dengang lærte på biblioteksskolen.

De sidste indkøb til Mejls Bibliotek er foretaget i 1962, hvor tilvæksten efter 1940 var på 1.842 bøger. Biblioteket ophørte, i henhold til den nye bibliotekslov som selvejende institution, og blev kommunal ejet og drevet. Det sidste regnskabsår er 1963-64. Samme år ophørte Varde Landsogn med at eksistere som selvstændigt sogn og blev lagt ind under Varde Købstadskommune.

Biblioteksforeningen, der gennem alle årene havde fungeret som støtteforening, blev nedlagt på en generalforsamling den 15. marts 1965. En beskeden kassebeholdning blev overført til et fond, der skulle finansiere gadelys i Mejls.

Varde Bibliotek overtager distriktet - fra bibliotek til bogbus

Varde Bibliotek overtog opgaven og fortsatte med en filial i Orten og Mejls skoler. Udlånet i Gellerup skole ophørte med skolens nedlæggelse i 1960. Der var udmærkede lokaler både i Orten og i Mejls. De var begge steder blevet bygget under krigen og var, efter den tids normer, rummelige. Væggene var besat med reoler og omkring 1970 var der ca. 2.500 bind til udlån. Desværre betød fjernsyn og færre folk på landet et stærkt faldende udlån, men frem til den 31. marts 1973 opretholdt man to timers åbning pr. uge.

Undertegnede kom til i 1971, og havde indtil da været deltidsbibliotekar andetsteds og blev det igen i Mejls, men trods en kraftanstrengelse det første år, lykkedes det ikke at sætte udlånet væsentligt i vejret. Med i billedet hørte også, at de ivrigste lånere forlængst var begyndt at benytte det større og mere righoldige bibliotek i Varde.

Orten Skole fra 1922. Der blev som til Mejls skole bygget ny sal og sognebibliotek i 1942. (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

Den 1. april 1973 var det slut. Varde Kommune gik over til bogbusbetjening af landområder, der også omfattede Blåbjerg og Blåvandshuk kommuner. Bogbussen kommer stadig til Mejls en gang om ugen, men bliver nok først og fremmest benyttet af skolebørnene, der har bussen lige udenfor en time om ugen.

Mejls børnebogsamling

Som nævnt tidligere har man i beskedent omfang købt børnebøger til biblioteket, sandsynligvis for at voksenlånere skulle have mu-

lighed for at tage en børnebog med hjem. Børnebogsamlinger var ellers, efterhånden som de opstod, tilknyttet skoler og kun tilgængelige for deres elever.

Den første regnskabsbog, der eksisterer vedrørende børnebøger, går tilbage til 1917-18, hvor samlingen har fået et statstilskud på 8,50 kr., og 20 kr. fra kommunen. Boghandlerregningen var på 20,53 kr. Det ældste officielle dokument er fra maj 1920 og viser et indbetalingskort på medlemsbidrag til Danmarks Biblioteksforening fra Mejls børnebogsamling på 2,35 kr.

I 1927-28 fik bogsamlingen et tilskud fra biblioteket på 20 kr. Fra kommunen og amtet kom der 23 kr. Der blev indkøbt bøger for 41,30 kr. I første halvdel af trediverne blev det årlige budget ikke væsentligt forhøjet, men i 1937 kom der en ændring i opbygningen.

Varde Landsogns børnebiblioteker 1937-1956

Der blev afholdt et møde på Varde Højskolehjem, hvor sognerådsmedlem Mads Sand, lærer Raun Petersen, Orten, lærer Sneum, Gellerup, og Arevad Nielsen, Mejls, var til stede. De fire kom til at danne en ny bestyrelse for Varde Landsogns børnebiblioteker. På samme møde vedtog man at udarbejde en arbejdsplan og lave vedtægter, der kunne tiltrædes af Sognerådet og senere godkendes af biblioteksdirektøren. Kommunen havde på forhånd bevilget 30 kr. pr. skole, eller 90 kr. i alt, og man håbede så at få bevilget tilskud fra Staten efter gældende regler.

Allerede den 10 maj holdt bestyrelsen møde igen på Højskolehjemmet. Vedtægter og arbejdsplan var da godkendt af bibliotekstilsynet. Man kunne afslutte regnskabet og udarbejde beretning til kommunen, der efter behandling sendte den videre til København. Samme dag blev budgettet for det indværende år drøftet. En ny ordning for tre børnebogsamlinger, hjemmehørende på Gellerup, Orten og Mejls skoler, var hermed skabt, og den holdt sig i princippet uændret indtil den 31. marts 1956, da børnebogsamlinger overgik til sognebibliotekerne.

Tilskud fra kommunen holdt sig på et konstant niveau i mange år, men statens tilskud voksede fra 40 kr. i 1937 til 93 kr. i 1955. Der-til kom, at børnebogsamlingen fra 1947 op-

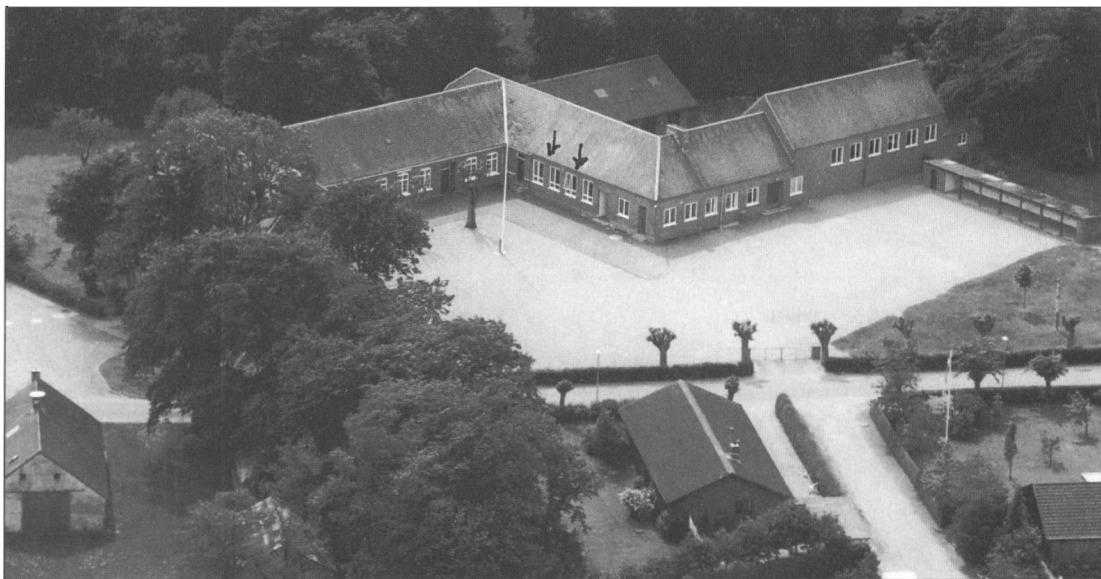
nåede et tilskud fra amtet, første gang på 25 kr. Penge til bogindkøb blev millimeterretfærdigt fordelt mellem de tre skoler. Skolelederne forestod, også efter forflyttelse og nyansættelse, i alle årene administration, indkøb og udlån, der naturligvis foregik i forbindelse med skoletiden. På nogle skoler havde man faste udlånstider, andre steder foregik det efter behov i middagspausen, som dengang var en time, og i frikvarterer.

Den 23. april 1956 afholdtes møde på Højskolehjemmet. Årsregnskab og beretning for 1955-56 blev udarbejdet. Dermed var foreningens arbejde afsluttet, idet børnebibliotekerne fra 1. april 1956 blev indlemmet i kommunebibliotekerne. Mødereferatet var underskrevet af N. Raun Pedersen, J. Gammelby og H. E. Hansen.

Bogindkøb til børnebogsamlingen i Mejls

Helt tilbage til 1917 kan vi følge indkøbene til børnebogsamlingen i Mejls. Fra den første side kan nævnes: Digte og Tre Fortællinger af St. St. Blicher. Feilberg: Dansk Bondeliv I og II. Den politiske kandestøber af Holberg. A. D. Jørgensen: 40 Fortællinger af vort Folks historie. Ikke just børnebøger allesammen, men man skal her tage i betragtning, at udbuddet af børnebøger på det tidspunkt har været meget beskedent. Det er interessant at lægge mærke til, at bibliotekaren for hver side gjorde op, hvilke bøger, der var oplysende, og hvilke, der fik betegnelsen børnebøger. Af de første 50 bøger var de 35 oplysende.

Forfattere som Marryat, Verne, Dickens, Rudolf Bruhn og Westergaard tegner sig for en væsentlig part af de bøger, der blev indkøbt de første år. I 1925-26 kom samlingen op

Mejls nuværende skolebibliotek fra 1942 afmærket med pile på billedet. (Varde Lokalhistoriske Arkiv)

på 286 bøger, 9 var blevet kasseret, så der i alt var 277, hvoraf de 136 bøger blev betegnet som oplysende. Efter 20 år var bogsamlingen imidlertid ved at være slidt. Vi kan se, at der i 1936-37 er kasseret 72 bøger ud af en samling på 327 bind. Udlånet er samme år opgjort til 769 bind.

Lånertallet varierede lidt fra år til år. Det har naturligvis været afhængigt af skolens elevtal, men lå dog et sted mellem 45 og 60. Udlånet var forbavsende konstant gennem en lang årrække med 700-800 bind.

Bogsamlingen voksede ikke ret meget. I 1939 blev der indkøbt 18 nye bøger og i 1945 var nyanskaffelser på 16 bind. Når man trækker de udgåede bøger fra, var tilvæksten begrænset. I 1954 blev der f.eks. købt 16 bøger, men der udgik 34.

Da Mejls skole blev nedlagt som kommuneskole i 1992, var der et skolebibliotek på ca. 3.000 bind til børnenes rådighed. Set på den baggrund har børnebogsamlingerne i tiden fra 1917 til 1957 været meget beskedne, men jeg er overbevist om, at samlingerne har haft overordentlig stor betydning for læsehungrende elever, der har fået deres første sult stillet. Johs. V. Jensen fortæller i sine erindringer, at skolens bogsamling »beroede ovenpå et skab nede i skolen, hvor jeg selv måtte op og rode skattene frem, så nogle af mine første læsegæder er associeret med svimmelhed, stødte knæ og en masse støv på fingrene. Alt hvad der kom inden for rækkevidde af underholdningsromaner blev naturligvis slugt«. Martin A. Hansen fortæller i den lille novelle »Bogen« om drengen Mattis,

for hvem »boghøvdigheden var den værste«. Men en dag får han at vide, at han kan låne bøger hos en »sær snegl og bogorm« i byen. Han kommer hen til manden og låner en »svær, tung, næsten uhandelig bog, en Verdenshistorie«. På hjemvejen sætter han sig under en hvidtjørn og læser og læser. Glemmer tid og sted, og kommer alt for sent hjem. Faderen er gået ud for at lede efter drengen, og moderen spørger: »Hvor har du været?« Drengen svarer: »Jeg læste«.

Bøgernes betydning for landdistrikterne

Det er en almindelig opfattelse, at skoleelever ikke læser så meget mere, eller at læsningen er forbeholdt nogle få, der til gengæld læser meget. Det er nok rigtigt. Fjernsyn og nu sidst computere har tiltaget sig betydelig interesse og tid, som bl.a. må tages fra læsning.

Læsekredse og læseforeninger, de første biblioteker og børnebogsamlinger har imidlertid haft stor betydning i landdistrikterne, og det har jeg gerne villet gøre opmærksom på.

Noter:

1. Hans Gjerluf Hansens beretning, der findes på Varde Lokalhistoriske Arkiv, er sandsynligvis blevet nedskrevet 1945-1955. Hans Gjerluf Hansen var uddannet landmand og overtog Messinghøjgård i Frisvad ved Varde efter sin far i 1925. Ved siden af landbruget var han levende interesseret i alt, hvad der foregik i lokalsamfundet: gymnastikforening, brugsforening og sognebiblioteker, som han har skrevet et særligt stykke om.

Peder Løgstrup Bjerg f. 1933. Skoleleder og bibliotekar i Mejls Skole 1971-1992. Har skrevet lokalhistoriske artikler om blandt andet skolehistorie i Henne Sogneblad og Lokalhistoriske Meddelelser.